

DOCTRINA CA IZVOR DE DREPT

ION FLĂMÂNZEANU*

Abstract

Nowadays the doctrine takes a very significant place in studying the juridical phenomenon.

The modern doctrine analyses more largely the law spirit than legislative texts; this happens because the doctrine is based not only on law, but also on jurisprudence.

Nowadays the doctrine plays an indirect powerful role on legislation elaboration.

Keywords: reform, classic school, decisions, progress, law source.

Teoria generală a dreptului abordează termenul de izvor într-un sens larg și într-unul restrâns, respectiv în sens material și în sens formal.

Știința juridică definește izvoarele dreptului ca formele concrete de exprimare a normelor juridice, care acționează în cadrul unui sistem de drept în diferite etape ale evoluției sale. Mai simplu spus, izvorul de drept reprezintă, modalitatea principală prin care dreptul devine cunoscut de cei al căror comportament îl reglează¹.

Este necesar a se face distincție între izvoarele materiale și izvoarele formale ale dreptului. Izvoarele materiale, denumite și reale, sunt reprezentate de realitatea exterioară, care determină acțiunea legiuitorului.

În consecință, prin izvor de drept în sens material, înțelegem viața socială, economică și culturală în complexitatea ei, progresul social care determină nașterea unor reguli de drept și instituții. Sensul juridic al noțiunii de „izvor formal al dreptului” surprinde o multitudine de aspecte și modalități prin care conținutul dreptului este reprezentat în regula de conduită prescrisă și exteriorizată, cuprinsă într-o anumită haină juridică.

Făcând o anumită clasificare a izvoarelor de drept putem spune că avem: a) izvoare scrise și izvoare nescrise, respectiv norma scrisă și doctrina pe de o parte și obiceiul juridic pe de altă parte; b) izvoare oficiale – legea și jurisprudența și izvoare neoficiale – obiceiul juridic și doctrina c) izvoare directe – actele normative și cutuma – izvoare indirecte – sau normele elaborate de organizațiile nestatale care,

* Lector univ. dr. Ion Flămânzeanu*, cercetător științific gradul III, la Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române. E-mail icj_juridic@yahoo.com.

¹ Costică Voicu, *Teoria Generală a Dreptului*, curs universitar, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 145.

pentru a deveni obligatorii trebuie să fie validate de o autoritate statală². Într-o altă opinie, există izvoare creatoare (legea și cutuma – deoarece crează legi noi) și izvoare interpretative: jurisprudența și doctrina care interpretează legile existente³.

Enumerativ, izvoarele formale ale dreptului sunt: a) obiceiul juridic – cutuma, b) practica judecătorească – jurisprudența c) precedentul judiciar d) doctrina, e) contractul normativ, f) actul normativ.

În mod tradițional, se deosebesc patru izvoare formale ale dreptului intern și anume: 1. legea, 2. cutuma, 3. jurisprudența și 4. doctrina⁴; trebuie avut în vedere însă și dreptul autonom și actele-norme „precum și principiile generale ale dreptului”.

În ceea ce privește *doctrina*, conform D.E.X. prin aceasta se înțelege „Totalitatea principiilor unui sistem politic, științific, religios”. În latină, avem *doctrina*, în franceză – *doctrine*, în germană – *Doktrin*. Doctrina cuprinde analizele, investigațiile, interpretările pe care specialiștii în drept le dau fenomenului juridic⁵. Doctrina formează știința juridică, al cărei rol teoretic este indiscutabil, atât în privința explicării și interpretării științifice a materialului normativ. Ea este importantă și din punct de vedere practic, pentru procesul de creare a dreptului, cât și în activitatea practică de aplicare a dreptului.

Jurisprudența și doctrina sunt considerate ca izvoare indirecte ale dreptului, întrucât ele nu acționează direct asupra reglementării raporturilor sociale, ci au o influență indirectă asupra acestora, prin intermediul normelor cuprinse în actele normative care receptează mesajele transmise de ele⁶.

O problemă importantă cu care ne confruntăm este aceea de a stabili dacă doctrina reprezintă un izvor de drept. Doctrina se constituie prin lucrările autorilor care explică și comentează regulile juridice, expun teoriile despre drept, precum și despre aplicarea practică a principiilor și arată părerile lor cu privire la problemele juridice. Doctrina a jucat un mare rol în dreptul roman, în care opiniile unor mari juriști ca Paul, Papinian, Ulpian, Gaius, Modestinus, Justinian erau considerate ca având forța legii⁷. Aceste păreri „*communis opinio doctorum*” aveau un adevărat rol creator, de izvor de drept.

O dată cu codificarea cutumei și cuprinderea normelor juridice în legi, rolul doctrinei a scăzut, fără ca el să dispară. În Evul Mediu, doctrina a jucat, de asemenea un rol important, datorită obscurității și nesiguranței dreptului cutumiar, astfel încât judecătorii căutau soluțiile în comentariile juriștilor.

² Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Actami, București, 1994, p. 40–50.

³ Radu Stancu, *Drept civil și administrativ*, Buc., 2005, p. 30–40. Ed. „Fundăția România de Măine”.

⁴ Sofia Popescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. „Lumina Lex”, București, 2000., p. 147.

⁵ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan”, *Dicționar Explicativ al Limbii Române*, Univers Enciclopedic, București, Ediția a II-a, 1998, p. 313.

⁶ C. Hamangiu, I. Rosetti Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil*, vol. I, p. 15–30, Ed. All, București, 1996.

⁷ Victor Dan Zlătescu, *Tratat elementar de drept civil român, Teoria generală*, vol. I, Casa editorială „Calistrat Hogaș”, București, 2000, p. 48–51.

Scrierile unor mari juriști ca: Philippe de Beaumanoir, Dumoulin, Domat, Pothier, devin texte de la care juriștii nu se abăteau⁸. Chiar în timpurile moderne este de semnalat influența lui Marcadet asupra Codului civil român sau a lui Josserand, asupra evoluției teoriei răspunderii „pentru fapta lucrului”. Este de netăgăduit că doctrina joacă un puternic rol indirect în elaborarea legislației⁹.

Doctrina modernă cercetează mai mult spiritul legii decât textul acesteia, pentru că ea se sprijină nu numai pe lege, dar și pe jurisprudență.

Opiniile unui autor, chiar consacrat, nu sunt obligatorii și nu se impun instanțelor judecătorești și legiuitorului.

Doctrina juridică are un rol important: interpretează dreptul, realizează sinteza dreptului, ajută pe legiuitor în elaborarea dreptului și pe judecător în aplicarea lui¹⁰.

Totuși doctrina are autoritate intelectuală, exercitându-și argumentat și convingător influența asupra legiuitorului, prin propunerile *de lege ferenda*, pe care le face ca urmare a unei analize critice a legislației. Aceste propuneri pot fi însușite de legislativ și transpuse în noile acte normative¹¹.

Doctrina juridică exercită o influență considerabilă și asupra judecătorilor care, recurgând la autoritatea teoreticienilor în materie își fundamentează motivarea soluțiilor.

Doctrina își dovedește pe deplin utilitatea prin formarea de juriști chemați să aplice sau să interpreteze legea.

Mircea Djuvara, în lucrarea *Despre teoria izvoarelor raporturilor juridice și a cauzalității în drept*¹² făcând referire la doctrina clasică privind atât contractele cât și delictele și cvasidelicte, precizează mai întâi că „în această doctrină se evidențiază faptul că ele produc obligații prin voința conștientă și concordantă a părților asupra întregului complex convenit prin acordul sau consimțământul lor și aceasta ar constitui tocmai definiția Convenției. Voința părților care se obligă ar fi deci creatoarea originară a tuturor obligațiilor din contracte în ce privește delictele și cvasidelictele, iar doctrina clasică le deosebește tocmai prin faptul că deși ambele sunt acte dăunătoare, primele sunt făcute cu intenție și cele din urmă fără intenție, înseși unele cvasicontracte pot fi acte dăunătoare cu sau fără intenție.

Regretatul profesor Victor Dan Zlătescu¹³, făcând referire la interpretarea actelor normative preciza că, „Alături de interpretarea oficială o avem pe cea neoficială, facultativă ca și cea doctrinală. Caracteristic pentru aceasta este faptul că

⁸ Dorin Clocotici, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Europolis, Constanța, 2002, p. 20–29.

⁹ Adam Popescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. „Fundatia România de Măine”, București, 2000, p. 30–40.

¹⁰ Al. Văllimărescu, *Tratat de enciclopedia dreptului*, București, 1932, p. 219–229, citat de Romul Petru Vonica, *Introducere generală în drept*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 310.

¹¹ Carmen Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2004, p. 164–166.

¹² Mircea Djuvara, *Despre teoria izvoarelor raporturilor juridice și a cauzalității în drept*, București, 1943. Extras din „Dreptul”, număr festiv, caietele 1–4, vol. 1, p. 8.

¹³ Victor Dan Zlătescu, *Tratat elementar de drept civil român, Teoria generală*, vol. I, Casa Editorială „Calistrat Hogaș”, București, 2000, p. 57–60.

nu e obligatorie, ea impunându-se prin puterea de convingere a argumentelor pe care se sprijină. Este interpretarea pe care o fac procurorii, avocații, părțile în general, care caută să convingă organul de decizie.

În acest context interpretarea doctrinală promovată în monografiile, tratatele, cursurile, comunicările juridice, are o pondere considerabilă, ea fiind realizată de către oameni de știință care sunt presupuși a studia în mod complex problemele cu care sunt confrunțați. Rolul cel mai important al doctrinei îl întâlnim în antichitate și în epoca medievală, unde doctrina juridică a jucat un rol important. În situațiile dificile ale dreptului cutumiar, judecătoresc, căutau soluțiile în comentariile din opere științifice. În asemenea cazuri opinia comună, concordantă a juriștilor avea autoritatea de lege, fiind invocată în hotărârile juridice.

În epoca modernă, doctrina juridică a încetat practic să mai fie un izvor de drept, cu toate că de-a lungul secolelor și-a adus contribuția la unificarea, dezvoltarea și adoptarea dreptului la noile realități sociale în continuă dezvoltare în diferite țări¹⁴.

În anumite situații, legiuitorul este nevoit să ceară punctul de vedere al unor specialiști, teoreticieni ai dreptului, înainte de adoptarea unor acte normative. Un exemplu de dată recentă: Curtea Constituțională a României a cerut punctul de vedere al unor profesioniști de la Facultatea de drept din București cu privire la o cauză dedusă Curții spre soluționare. În general, practica legislativă, jurisdicțională, administrativă, ar fi de neimaginat fără teoria juridică ce se materializează în cursuri universitare, monografii, studii, recenzii, note critice asupra unor soluții ale instanțelor judecătorești¹⁵.

O situație des întâlnită în practică este cea a contractelor, al căror preț este determinat sau determinabil, însă care nu fac nici o referire la taxa pe valoare adăugată, în sensul cuprinderii ei în prețul negociat sau al adăugării la acesta. Pornind de la situația de fapt – tăcerea legii speciale în materie (titlul VI al Codului fiscal) cu privire la această chestiune – în doctrina românească au fost formulate mai multe opinii care însă nu au fost susținute în mod substanțial de practica instanțelor de judecată.

Având în vedere aceste aspecte practice, considerăm că analiza necesită atât aplecarea asupra prevederilor legale ce reglementează sursa acesteia, în speță prevederile art. 969 respectiv 1035 ale C. civ. cât și analiza comparativă a acestora cu dispozițiile titlului VI al Codului fiscal. Astfel, în primul rând dorim să subliniem faptul că art. 969 al Codului civil legiferează principiul provenit din dreptul roman „*pacta sunt servanda*”, instituind regula conform căreia „convențiile legale făcute au putere între părțile contractate”. Interpelând această prevedere legală, opinăm că, odată ce un contract este în mod valabil încheiat între părți, cu

¹⁴ Gheorghe Avornic, Elena Aramă, Boris Negru, Ruslan Costăș, *Teoria generală a dreptului*, Ed. „Cartier juridic”, Chișinău, 2004, p. 282–283.

¹⁵ Maria Corbeanu, Ion Corbeanu, *Teoria generală a dreptului*, Lumina Lex, București, 2002, p. 183.

respectarea tuturor prevederilor legale și speciale în materie – cum ar fi de exemplu: prețuri minimale sau maximale pentru anumite produse, prețul acestuia nu poate fi modificat nici chiar de instanța de judecată¹⁶.

Mai mult decât atât, împărtășim opinia generală a doctrinei în materie¹⁷ referitoare la faptul că prevederile art. 1305 C. civ. „Spezele vânzării sunt în sarcina cumpărătorului, în lipsă de stipulație contrarie „face referire la costurile adiționale vânzării, precum taxe pentru realizarea publicității imobiliare, taxe notariale etc., ce nu constituie un element al prețului contractului încheiat între părți¹⁸.

Jurisprudența și doctrina reprezintă izvoare de drept persuasive¹⁹. O hotărâre este obligatorie numai față de părțile cauzei. În Belgia, nu există sistemul precedentului judiciar. Singurele hotărâri care sunt obligatorii în mod universal sunt hotărârile pronunțate de Curtea de Arbitraj (Curtea Constituțională). Celelalte instanțe superioare sunt Consiliul de Stat și Curtea de Casație.

Deși doctrina are un rol foarte important în cunoașterea fenomenului juridic, în cunoașterea relațiilor sociale supuse reglementării juridice, în interpretarea și aplicarea corectă a legii în dezvoltarea și perfecționarea dreptului, ea nu poate fi considerată a fi un izvor de drept.

Dacă doctrina și jurisprudența franceză vorbesc despre „blocul constituțional” prin raportare la instituția excepției de neconstituționalitate, considerăm că în sistemul de drept românesc „blocul constituțional” este exprimat de modificările legislative intervenite după schimbarea regimului politic. Atunci când analizăm instituția „blocul constituțional” avem în vedere constituția, împreună cu celelalte legi care reprezintă pilonii de rezistență ai unui sistem²⁰.

Identice prin conținut, dar diferite sub aspectul punctului de referință „blocul constituțional francez” și „ blocul constituțional român” au același scop, respectiv menținerea sistemului de valori consacrat și protejat de legea fundamentală.

În sistemul de drept român, regimul juridic al cauțiunii a fost dedus pe cale jurisprudențială și doctrinară²¹. O altă problemă se referă la art. 315 al.1 Cod procedură civilă. Potrivit acestui articol în „caz de casare, hotărârile instanței de recurs asupra problemelor de drept dezlegate, precum și asupra necesității administrării unor probe sunt obligatorii pentru judecătorii fondului”.

Soluția consacrată de art. 315 alin. 1 Cod procedură civilă are o justificare deplină și o legitimare incontestabilă ce decurge din însăși rațiunea controlului judiciar, dispozițiile citate limitând însă obligativitatea deciziei instanței de recurs la problemele de drept dezlegate și la necesitatea administrării unor probe. Prin urmare,

¹⁶ Curtea de Apel Brașov, Secția comercială și de contencios administrativ, Decizia nr. 344 din 9 septembrie 1990, publicată în „Revista de Drept Comercial”, 2001, nr. 1, Ed. Lumina Lex, p. 130.

¹⁷ D. Chirică, *Contractele speciale civile și comerciale*, vol. 1, Ed. Rosetti, București, 2005, p. 92.

¹⁸ F. Deak, *Tratat de Drept Civil, Contracte speciale*, Ed. Actami, București, 1996.

¹⁹ Ion Craiovan, *Doctrina juridică*, Editura C.H. Beck, București, 1999, p. 40–48.

²⁰ Ioan Muraru, Simina Tănăsescu, *Revista „Dreptul”*, 1998, nr. 4, p. 111.

²¹ Nicolae Țândăreanu, *Cauțiunea în procesul civil și comercial*, „Revista de Drept Comercial”, 2002, nr. 4, p. 34–43, în același sens a se vedea și Rodica Marinela Manea, *Cauțiunea în materia măsurilor asiguratorii, Aspecte teoretice și practice*, „Revista de Drept Comercial”, 2003, nr. 4, p. 169–175.

modul de interpretare a unui text de lege ori aplicarea unui principiu de drept, în condițiile determinate de instanța de recurs, este obligatorie pentru judecătoria fondului, iar instanța determinată să rejudece cauza nu poate să refuze o atare interpretare, sub cuvânt că judecătoria sunt independenți și se supun numai legii²².

Un alt autor²³ definește doctrina ca fiind „un instrument de interpretare și aplicare a legilor și cuprinde un ansamblu de analize, teorii, opinii și interpretări științifice ale materialului normativ, neconstituind un izvor de drept în sensul tradițional al conceptului de izvor de drept, însă soluțiile doctrinei sunt transpuse uneori în legislație.

În ceea ce privește interpretarea legislației interne a statelor membre U.E. în conformitate cu prevederile directivelor comunitare, doctrina în materie urmărește așadar, asigurarea consistenței, coerenței și aplicării uniforme a dreptului U.E. în statele membre²⁴.

Doctrina analizează aparte în literatura de specialitate, sub mai multe posibile denumiri²⁵ cum ar fi: efectul indirect mijlocit al directivelor, interpretarea conformă, loială, benevolă, armonioasă, conciliatorie, obligația de interpretare. Posibilitatea de a interpreta dreptul național în lumina unei directive comunitare, utilizarea conceptelor de interpretare conformă sau consistentă este recomandată²⁶.

Procedul interpretării conforme poate funcționa în diferite contexte. Din punctul de vedere al dreptului Uniunii Europene, următoarele stadii de aplicare a doctrinei interpretării conforme pot fi întâlnite²⁷:

a) nivelul dreptului național, scopul aplicării doctrinei fiind acela de a da efect prevederilor legale comunitare, în contextul dreptului național al Statelor membre.

b) nivelul interpretării dreptului comunitar secundar, în acord cu prevederile dreptului comunitar primar;

c) nivelul interpretării dreptului U.E., în concordanță cu normele dreptului internațional public. Procedul interpretării conforme poate fi întâlnit și la nivelul dreptului național al statelor membre, ori în raportul drept național – drept internațional²⁸, spre exemplu, în Germania, un conflict între constituție și altă normă ierarhic inferioară este rezolvat prin interpretarea ultimei norme, în conformitate

²² Claudia Roșu, Damilatigă, *Drept procesual civil*, Ed. All-Beck, București, 2004, p. 310–315.

²³ Ciprian Păun, *Dreptul Afacerilor*, p. 14–16, Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca., 2007.

²⁴ U. Everling, *Die ersten Rechtsetzungsakte der Organe Europäischen Gemeinschaften*, Betriebs-Berater, 1959, p. 52 citat în Jurgen Bast, *On the Grammar of Eu Law: Legal Instruments*, Jean Monnet Working Paper, 2003, 9, NYV School of Law, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, 2003, p. 9.

²⁵ Gerit Betlem, *The Doctrine of consistent Interpretation –Managing Legal Uncertainty*, „Oxford Journal of Legal Studies”, vol. 22, 2002, no. 3, p. 397.

²⁶ A se vedea Sacha Prechal, *Directives in European Community Law. A Study of Directives and their Enforcement in National Courts*, Clarendon Press, Oxford, 1995, p. 197.

²⁷ Marie Françoise Labauz, *Droit communautaire européen général*, Bruylant, Bruxelles, 2003, p. 293.

²⁸ Vezi Iolande M. Prinssen, Annette Schrauwen, *Direct Effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine*, Europa Law Publishing, Groningen, 2002, p. 79.

cu legea supremă. La fel aceeași soluție este utilizată și în situația raportului drept național – drept internațional, în sensul că normele interne nu pot fi interpretate în așa fel încât să contravină dreptului internațional, atât timp cât o altă interpretare este posibilă²⁹.

În Olanda, aceeași regulă de interpretare a dreptului național, în conformitate cu prevederile unui tratat internațional, ca metodă de rezolvare a unui posibil conflict între cele două tipuri de norme, este general acceptată³⁰.

Pe de altă parte, în Marea Britanie, instanțele vor interpreta normele interne, în conformitate cu prevederile unui tratat internațional, doar în măsura în care normele naționale sunt neclare, ambigue.

În Franța, într-o primă etapă, în conformitate cu art. 55 al Constituției, care proclamă forța juridică superioară a tratatelor internaționale corespunzător ratificate, un conflict apărut între o normă de drept intern și o prevedere a unui tratat internațional urma a fi rezolvat de către instanțele competente, în sensul încercării de reconciliere prin interpretarea normei interne în lumina normei de drept internațional. Într-o fază ulterioară, instanțele franceze au fost împunericite să revizuiască și să declare contrare tratatelor internaționale premergătoare normele de drept intern ce urmau a fi aplicate.

Concluzionând, doctrina interpretării conforme are prioritate asupra doctrinei efectului direct, rolul primului instrument juridic amintit fiind acela de a neutraliza posibilele conflicte ce pot apărea între dreptul intern și prevederile dreptului comunitar³¹.

În cele din urmă este de domeniul evidenței că, recurgerea la stabilirea responsabilității statale pentru prejudiciul cauzat indivizilor prin încălcarea dreptului comunitar constituie cea de-a treia opțiune³².

Problema interacțiunii dreptului internațional cu dreptul intern al statelor, a declanșat diverse contradicții și dispute între teoreticienii doctrinelor, fiind abordate de-a lungul timpului două doctrine opuse: dualismul și monismul³³. Principalii teoreticieni moniști fiind Albert Zorn, Wenzel, Philippzorn³⁴ – aceștia susțin teoria că dreptul internațional și dreptul intern formează o singură ordine juridică, un sistem unic, ale căror norme cunosc o ierarhizare și că dreptul internațional ar fi o derivație a dreptului intern.

²⁹ A se vedea și K.P.E. Lasok, *Law and Institutions of the European Union*, 7 th edition, Butterworths, 2001, p. 144.

³⁰ A se vedea Jurgen Bast, *Horizontal Direct Effect of Directives a Missed Opportunity*, „European Law Review”, 19, 1994, p. 21.

³¹ Philippe Manin, *Les Communautés Européennes, L’Union Européenne*, 5-e edition, Pedone, Paris, 1999, p. 324.

³² L.Berberio, Carrillo-Garcia Sola, *Doctrina y Jurisprudencia. Procesal civil comercial*, 2004, nr. 1, p. 11–18 editorial juris.

³³ Ion Diaconu, *Tratat de drept internațional public*, vol. I, București, Edit Lumina. Lex, 2002, p. 38–44.

³⁴ Raluca Miga Beșteliu, *Drept internațional public, Introducere în drept public*, Edit. All. Beck, 2003, p. 17–19.

O a doua variantă a teoriei moniste susține primatul dreptului internațional în ordinea juridică internă.

Teoria dualistă, chiar dacă pornește de la premisa științifică exactă, și anume că dreptul internațional și dreptul intern formează două ordini juridice distincte, neagă însă legăturile și influențele reciproce dintre acestea. Menționăm că doctrina românească a criticat atât teoria dualistă cât și teoria monistă³⁵.

În *Constituția Italiei*, în art. 10, se menționează că ordinea juridică italiană respectă normele de drept internațional general recunoscute „În aliniatul 2 este stipulat: „condiția juridică a străinilor este reglementată de lege în conformitate cu uzanțele și cu tratatele internaționale” Din cele două amendamente ale art. 10, observăm că în Italia, normele juridice de drept internațional interacționează cu normele juridice din dreptul intern. Referitor la tratatele din domeniul drepturilor omului, în art. 20 din *Constituția României*, este prevăzut că „Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte³⁶.

În *Constituția Olandei*, art. 91 menționează că „Orice dispoziție a unui Tratat care intră în conflict cu Constituția poate fi aprobată de camere cu cel puțin 2/3 din voturi”³⁷.

În articolul 94 ale aceleași Constituții se menționează că „Legile în vigoare nu vor fi aplicate, dacă această aplicare este în conflict cu prevederile tratatului sau cu rezoluțiile organizațiilor internaționale”.

Primatul dreptului internațional față de cel intern a fost confirmat și de către Curtea Internațională de Justiție, prin unele sentințe cum ar fi: Avizul Consultativ din 26 aprilie 1988, în speța compatibilității legii antiteroriste a S.U.A. cu Acordul de sediu al O.N.U. în privința Biroului Organizației pentru Eliberarea Palestinei de la New-York.

Potrivit doctrinei contemporane, recurgerea la modele de stabilire a priorității de aplicare a unei norme dintr-un sistem ori altul, nu poate cuprinde toate cazurile complexe care apar în practică.

³⁵ Bolintineanu Alexandru, Adrian Năstase, *Drept internațional comparat*, Ed. All Beck, 2000, București, p. 16–19.

³⁶ *Constituția României*, art. 11–20.

³⁷ *Constituția Olandei*, art. 94.